

PROPOZYCJA 4.

Jakie funkcje pełni wprowadzanie w utworach literackich różnych płaszczyzn czasowych? Omów zagadnienie na podstawie „Zdażyć przed Panem Bogiem” Hanny Krall. W swojej wypowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Wymagania ogólne: I. 5, 7; II. 3; III. 2

Wymagania szczegółowe; I. 1.2, 5, 8, 9, 10, 15, 16; II. 1.1; III. 1.1, 2.2, 11

PLAN PRZYKŁADOWEJ WYPOWIEDZI**Wstęp:**

- Marek Edelman, uczestnik (i przywódca) powstania w getcie warszawskim, jako rozmówca i bohater książki Hanny Krall.
- Faktograficzność utworu – osadzenie go w kontekście historycznym.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście biograficzno-historycznym oraz egzystencjalnym**Teza:**

Dwie płaszczyzny czasowe związane z biografią Marka Edelmana, bohatera utworu Hanny Krall, pokazują, jak człowiek, który przeżył Holocaust, zamienia w wartość tragiczne doświadczenia z powstania w getcie warszawskim – tworzy ciągłość ratowania ludzkiego życia.

Uzasadnienie:

- Literackie reportaże Hanny Krall łączą elementy literatury faktu i literatury pięknej. W „Zdażyć przez Panem Bogiem” wykładnikiem literackości jest konstrukcja, uporządkowanie relacji Marka Edelmana, m.in. wprowadzenie dwóch płaszczyzn czasowych.
- Rozmówca opowiada o życiu w getcie i przebiegu powstania widzianego oczyma uczestnika, „od wewnątrz”.
- W relacji Edelmana widzimy „funkcję pamięci” – zapamiętywanie szczegółów, pozornie mało istotnych faktów.
- Edelman pokazuje tragizm Żydów umierających w getcie i swój udział w powstaniu, ale opowiada o tym bez patosu; rzeczowo i z zachowaniem prawdy historycznej. Nie chce mówić o bohaterstwie powstańców i uważa, że sam nie nadaje się na bohatera.
- Autorkę interesuje nie tylko przeszłość, ale również późniejsza, powojenna praca Marka Edelmana jako lekarza-kardiologa przeprowadzającego pionierskie operacje na ludzkim sercu i ratującego ludzkie życie.
- Dwie płaszczyzny czasowe związane z biografią bohatera przenikają się w reportażu, organizują jego kompozycję, ale także służą przekazaniu warstwy ideowej utworu.
- W relacji Marka Edelmana ratowanie ludzkiego życia jest ukazane jako ponadczasowy imperatyw, niezależny od okoliczności, najwyższa wartość.
- Doświadczenia czasu Zagłady mają związek z późniejszą pracą Edelmana i jego determinacją przedłużania życia („zdażaniem przed Panem Bogiem” – interpretacja tytułu).
- Faktograficzna relacja z getta miesza się w utworze z uniwersalną refleksją na temat życia, śmierci, odpowiedzialności i etyki.

Podsumowanie:

Hanna Krall w swoim reportażu łączy wątki historyczne (powstanie w getcie warszawskim) ze współczesnymi (praca Marka Edelmana jako kardiologa i chirurga) i w ten sposób buduje portret niezwykle człowieka, który ratuje ludzi przed śmiercią, ale nie traktuje siebie jako bohatera.

PROPOZYCJA 3.

Jaką wizję świata ukazuje groteska i jaką pełni ona funkcję w tekstach kultury? Omów zagadnienie na podstawie zamieszczonego poniżej materiału oraz wybranego utworu literackiego.

Michael Wolgemut, „Taniec śmierci”,
ilustracja z książki wydrukowanej w Norymberdze, 1493

Wymagania ogólne: I. 5, 7; II. 3; III. 2

Wymagania szczegółowe: I. 1.5, 7, 10; I. 2.6; II. 1.1; III. 1.1, 2.2, 11

PRZYKŁADOWY PLAN WYPOWIEDZI

Wprowadzenie i określenie problemu:

- Groteska to specyficzny obraz świata przedstawionego w literaturze i dziełach innych sztuk. Cechują ją specyficzne środki wyrazu. Pełni wiele różnych funkcji.
- Groteska jest też kategorią estetyczną, szczególnym rodzajem komizmu wynikającym z przejaskrawienia i zestawiania kontrastów.

Odczytanie obrazu M. Wolgemuta:

- Obraz będący ilustracją księgi przedstawia popularny w średniowieczu motyw tańca śmierci (*dance macabre*).
- Ilustracja ukazuje krąg tańczących postaci – kościotrupów bądź ciał w trakcie rozkładu. Cztery figury poruszają się w skocznych płaszcach, kolejny zmarły powstaje z grobu, by do nich dołączyć. Jeden z uczestników zabawy przygrywa na instrumencie.
- Obraz jest przerażający i makabryczny (trupie czaszki i piszczele, odpadające kawałki ciała, wylewające się wnętrzności...), ale i śmieszny zarazem (nagie kości nieporadnie podrygują, wyginają się, potworne istoty uśmiechają się, zdają się wołać...). Całość jest pełna ekspresji.
- Cechy dzieła groteskowego, które można dostrzec na załączonej ilustracji, to: deformacja, wyolbrzymienie, absurdalność, dziwaczność, fantastyka, karykatura. Dotyczą one zarówno sposobu przedstawienia postaci zmarłych, jak i samego motywu tańca.
- Dzieło średniowiecznego artysty zawiera istotę groteski: połączenie elementów niewspółmiernych, sprzecznych, dające wrażenie niejednorodności świata, chaosu, zagubienia.
- Funkcja groteskowego przedstawienia w tym przypadku wiąże się z średniowieczną fascynacją śmiercią i powszechnymi w epoce sposobami zobrazowania przeświadczeń na jej temat. Element komizmu, karykaturalność, jest tu zarazem próbą oswojenia tego, co przeraża, przepełnia grozą, nieuchronności śmierci.
- Nie wiemy, kim są postaci tańczące na ilustracji – autor nie pokazał (jak np. Hans Holbein) postaci różnych stanów, płci i wieku, które niezależnie od tego, kim są, jakie godności piastują, nielitościwa śmierć porywa do swego tańca. Skoncentrował się na zderzeniu potworności rozkładu ciała (związanego ze śmiercią) ze skocznością wesołej zabawy.

PROPOZYCJA 4.

Przeczytaj uważnie teksty, a następnie wykonaj zadania umieszczone pod nimi. Odpowiadaj tylko na podstawie tekstów i tylko własnymi słowami – chyba że w zadaniu polecono inaczej. Udzielaj tyłu odpowiedzi, o ile Cię poproszono.

Tekst 1

Grzegorz Żuk

Współczesne konflikty wartości – kryzys cywilizacji

Za początek współczesnego kryzysu kultury [...] uważa się powszechnie koniec XIX wieku i początek wieku XX, kiedy to nastąpił niebywały dotąd rozwój techniki, który spowodował zaburzenia w życiu jednostki oraz w relacjach międzyludzkich.

Koniec XX stulecia stał się okazją do refleksji na temat otaczającej rzeczywistości, zarówno w wymiarze lokalnym, polskim, jak i europejskim czy globalnym. W połowie lat osiemdziesiątych pojawiły się głosy nawołujące do opamiętania w kwestii zaniedbań, których dopuściła się cywilizacja. Przywołani poniżej filozofowie, głoszący różne poglądy, reprezentujący różne światy wartości, zgodni są jednak w tym, że znajdujemy się w sytuacji kryzysu. To sygnał, że mamy do czynienia z kryzysem w znaczeniu obiektywnym, przynajmniej w wymiarze świata zachodniego. [...]

Hans-Georg Gadamer¹ upatruje przyczyny kryzysu w olbrzymiej „dysproporcji między wiedzą i umiejętnościami, jakich wymaga od nas praca, a kondycją ludzką każdego z nas”. Ten rozdźwięk polega z jednej strony na „coraz szybszym przetwarzaniu wszystkiego, co wyrosło w przyrodzie i społeczeństwie, przez przemysł i technikę”, z drugiej zaś na świadomości, że „każdy dostał w darze krótką chwilę życia, ojczyznę, dom, okryty zielenią świat”. Kryzys polega na zatraceniu przez ludzkość miary i środka, na ciągłej ucieczce do przodu, kiedy przestaje być istotny sam człowiek, a ważne staje się przede wszystkim to, co dzięki swej wiedzy i umiejętnościom wytworzył. Zatracają się wartości tradycyjne na rzecz tych, które są jedynie użyteczne dla rozwoju i nowoczesności.

Swoimi refleksjami dzieli się także Józef Tischner². Zauważa, że obecnie nauka, której głównym zadaniem było dotychczas poszukiwanie prawdy, „sprzęgła swój los z techniką i oddała się w służbę instynktu panowania”, instynktu prowadzącego do zniszczenia świata i zniewolenia człowieka. Technika stała się ważniejsza od kultury, od świata ludzkich wartości, zaczęła służyć nielicznym do sprawowania władzy – nie tylko, a może nie przede wszystkim w sensie politycznym – nad rzeszami nieświadomych tego ludzi.

Z kolei Krzysztof Pomian³ pisze o „prześrodkowaniu czasu”, który był niegdyś zwrócony bardziej ku przeszłości, a obecne jego ukierunkowanie zmierza głównie ku temu, co ma nadejść, skutkuje zakłóceniem równowagi. Dlatego niepokojące jest zwłaszcza to, że perspektywa jutra widziana jest mało optymistycznie, bowiem „przyszłość uważana dziś za prawdopodobną może być tylko gorsza”. Poruszana już wcześniej kwestia konfliktu między tym, co osobiste (moje), a tym, co wspólne (nasze), może być także postrzegana jako przyczyna konfliktów w świecie społeczeństw przynależnych do cywilizacji zachodniej. Jak pisze Robert N. Bellah⁴, „kluczowym problemem naszego społeczeństwa jest to, że stawiamy własne dobro, zarówno jednostkowe, jak i grupowe, przed dobrem wspólnym”. Społeczeństwa

¹ Niemiecki filozof XX wieku, humanista, historyk filozofii (1900–2002).

² Polski duchowny, filozof, publicysta (1931–2000).

³ Polski filozof, historyk, eseista, profesor nauk humanistycznych (ur. 1934).

⁴ Amerykański socjolog XX wieku (1927–2013).

tradycyjne mogły budować swoją potęgę dzięki temu, że istotną wartością była wspólnota i wszystko to, co przyczyniało się do jej rozwoju. Wspólny mianownik omówionych powyżej stanowisk stanowi teza, że przyczyną kryzysu cywilizacji jest zerwanie z tradycją.

Niepokojąca diagnoza, która płynie z wypowiedzi osób reprezentujących odmienne stanowiska w kwestii przyczyn takiego stanu rzeczy, może i powinna skutkować działaniami mającymi na celu zatrzymanie niekorzystnych tendencji w rozwoju świata.

Na podstawie: Grzegorz Żuk, *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, rozdział III: *Kultura w kontekście wartości*, s. 87–117; cytowany fragment: s. 114–116 [artykuł dostępny online, 10.04.2022].

Tekst 2

Halina Rarot

Trzy spojrzenia na kulturę ponowoczesną

[...] Pora już zaprezentować stanowisko opozycyjne wobec przedstawionych wyżej, optymistycznie gloryfikujące obecne zmiany społeczne jako wiodące do postępu cywilizacyjnego i nie obawiające się chwilowych załamania rozwoju społeczeństwa (europejskiego) oraz jego kultury. Jest nim technoentuzjazm – czyli sposób myślenia części społeczeństw (ludzi młodych i utopistów) [...]. Technoentuzjaści aprobują zazwyczaj wszystkie udane wytwory nauki i techniki, nie widzą żadnych istotnych zagrożeń społecznych w ścisłym sojuszu techniki z życiem gospodarczym, w rodzaju powstającego zorganizowanego trybu wyniszczania robotnika (jego sił życiowych i wolności) w fabryce kapitalistycznej (K. Marks¹ i F. Engels²) czy ponowoczesnego produkowania „ludzi na przemiał” i groźby kolejnego ludobójstwa (Z. Bauman³). Ujawniająca się od czasu do czasu niewielka dysharmonia społeczna [...] ostatecznie jest – ich zdaniem – zawsze z sukcesem przezwycięzana.

Technoentuzjaści nie zgodzą się z pewnością z pesymistyczną diagnozą odchodzenia człowieka od wartości kultury wysokiej i zanikania postaw heroizmu. Są skłonni raczej dostrzegać poważne zjawisko powrotu do wartości duchowych [...], widoczne w bardzo różnych dziedzinach, dość odległych od dotychczasowego religijnego kontekstu. Niejednokrotnie przecież piszą o interesującym przenikaniu się techniki i transcendencji, o przenoszeniu duchowych ludzkich potrzeb w sferę technologii informacyjnych, przyglądają się uważnie poczuciu duchowej jedności odczuwanej przez użytkowników Internetu (analogicznemu do religijnego czy duchowego odczucia wyznawców danej religii) czy możliwości wykorzystywania portali internetowych do budowania uzdrawiających relacji międzyludzkich, dość często zbyt trudnych do osiągnięcia w świecie realnym. Heroizm współczesny natomiast uwidocznia się chociażby w postawach astronautów, którzy nigdy nie mają pewności, czy uda się im powrócić na Ziemię, lub u zdobywców wysokich szczytów górskich.

Technoentuzjastów można odnaleźć obecnie [...] nie tylko wśród ludzi młodych [...]. Technoentuzjastami są dzisiaj także zwolennicy ruchu intelektualnego i kulturowego, zwanego transhumanizmem (Max More⁴, T.O. Morrow⁵). Zakładają oni możliwość zasadniczej poprawy warunków życia człowieka i doskonalenia jego samego poprzez zasto-

¹ Karol Marks (XIX w.) – niemiecki filozof, socjolog i działacz rewolucyjny; twórca socjalizmu naukowego.

² Fryderyk Engels (XIX w.) – niemiecki filozof i socjolog, jeden z głównych ideologów socjalizmu oraz współautor (z Karolem Marksem) Manifestu komunistycznego.

³ Zygmunt Bauman – polski socjolog, filozof, eseista, jeden z twórców koncepcji postmodernizmu (1925–2017).

⁴ Angielski filozof i futurolog (ur. 1964).

⁵ Fikcyjna postać z amerykańskich komiksów, czarny charakter, stworzony przez pisarza Gardnera Foxa i artystę Carmine Infantino.

sowanie obecnych i przyszłych technologii. Szczególną uwagę zwraca się tutaj na rozwój i szeroką dostępność tych technologii, które mogą służyć osłabieniu czy wyeliminowaniu procesu starzenia się oraz zwiększeniu potencjału psychicznego, fizycznego i intelektualnego człowieka. Jako taki jest on otwarty – w postulowanym procesie doskonalenia człowieka, biorącym się z chęci wyprowadzania go ze stanu słabego podmiotu ku formie przejściowej (transczłowiekowi) i, ostatecznie, ku człowiekowi już doskonałemu, właściwie postczłowiekowi – na stosowanie najnowszych technologii: informacyjnej, z zakresu bioinżynierii (tworzenie egzoszkieletu⁶), inżynierii genetycznej (technologii reprodukcyjnych), [...], na konstruowanie narzędzi nootropowych⁷ i wydajnościowych, na poszukiwanie nowych środków do walki z cierpieniem (leki przeciwdepresyjne, entaktogeny, leki przeciwbólowe, leki przeciwlękowe itp., chirurgia plastyczna). [...]

Na podstawie: Halina Rarot, *Trzy spojrzenia na kulturę ponowoczesną*, „Kultura i Wartości”, nr 27/2019, s. 44–47; <http://kulturaiwartosci.journals.umcs.pl> [dostęp: 2.04.2022].

⁶ Egzoszkielet – mocowana na zewnątrz ciała powłoka, której celem jest wzmocnienie siły mięśni użytkownika.

⁷ Nootropy – substancje, które wpływają pozytywnie na funkcje poznawcze.

ZADANIE 4.1. (0–1)

Uzupełnij zdanie, wpisując odpowiedź wybraną spośród oznaczonych literami A–D.

Głównym tematem obu tekstów jest: .....

- A. analiza zjawiska technoentuzjazmu
- B. charakterystyka przyczyn współczesnego kryzysu kultury
- C. wpływ cywilizacji technicznej na życie człowieka
- D. przedstawienie poglądów współczesnych filozofów na temat systemów wartości

ZADANIE 4.2. (0–1)

Grzegorz Żuk przywołuje w swoim artykule poglądy współczesnych filozofów. Na podstawie tekstu 1 przyporządkuj każdemu z nich odpowiedni zakres rozważań, wpisując do poniższej tabeli litery A–D.

1. Hans-Georg Gadamer
2. Józef Tischner
3. Krzysztof Pomian
4. Robert Neelly Bellah

Filozof	Pogląd
1.	
2.	
3.	
4.	

- A. pesymistyczne wizje przyszłości
- B. sprzeczność między tempem a ulotnością życia
- C. dobro jednostki przedkładane nad dobro wspólne
- D. dominacja techniki nad kulturą

ZADANIE 4.1. (0–1)

Wymagania ogólne

- I. Kształcenie literackie i kulturowe.
7. Kształcenie umiejętności czytania, analizowania i interpretowania [...] tekstów kultury [...].
8. Kształcenie umiejętności świadomego odbioru [...] tekstów kultury na różnych poziomach [...].

Wymagania szczegółowe

- I. Kształcenie literackie i kulturowe.
2. Odbiór tekstów kultury. Zdający: 1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych; 3) [...] odczytuje informacje i przekazy jawne i ukryte [...].

Zasady oceniania

- 1 pkt – odpowiedź poprawna.
- 0 pkt – odpowiedź niepoprawna lub brak odpowiedzi.

Poprawna odpowiedź: C

ZADANIE 4.2. (0–1)

Wymagania ogólne

- I. Kształcenie literackie i kulturowe.
7. Kształcenie umiejętności czytania, analizowania i interpretowania [...] tekstów kultury;
8. Kształcenie umiejętności świadomego odbioru [...] tekstów kultury na różnych poziomach [...].

Wymagania szczegółowe

- I. Kształcenie literackie i kulturowe.
2. Odbiór tekstów kultury. Zdający: 1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych; 2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl [...].

Zasady oceniania

- 1 pkt – poprawne przyporządkowanie wszystkich elementów.
- 0 pkt – odpowiedź niepoprawna lub niepełna albo brak odpowiedzi.

Poprawne odpowiedzi: 1 – B; 2 – D; 3 – A; 4 – C.

ZADANIE 4.3. (0–2)

Wymagania ogólne

- I. Kształcenie literackie i kulturowe.
7. Kształcenie umiejętności czytania, analizowania i interpretowania [...] tekstów kultury, a także ich wzajemnej korespondencji.
8. Kształcenie umiejętności świadomego odbioru [...] tekstów kultury [...].
- II. Kształcenie językowe.
1. Pogłębianie funkcjonalnej wiedzy z zakresu nauki o języku.

Wymagania szczegółowe

- I. Kształcenie literackie i kulturowe.
2. Odbiór tekstów kultury. Zdający: 3) [...] rozpoznaje środki językowe i ich funkcje zastosowane w tekstach [...].
- II. Kształcenie językowe.
2. Zróżnicowanie języka. Zdający: 7) rozpoznaje słownictwo o charakterze wartościującym [...].

TEMAT 9.

Pamięć o przeszłości – jaką rolę odgrywa w życiu człowieka i społeczności?

W pracy odwołaj się do:

- wybranej lektury obowiązkowej
- innego utworu literackiego (może to być również wiersz)
- wybranych kontekstów

SUGESTIE DOTYCZĄCE ROZWINIĘCIA TEMATU

Wybrana lektura obowiązkowa – propozycje:

- „Konrad Wallenrod” Adama Mickiewicza. Młody Litwin, porwany w dzieciństwie, został wychowany przez Krzyżaków na rycerza zakonnego, w obcej kulturze. Jednak stary wajdelota, który był przy nim, przywrócił mu pamięć o pochodzeniu i własnej tożsamości. Ten fakt wpływa na losy Konrada Wallenroda, który chce zemsty na wrogach swego ludu. Wajdelota – Halban w swej pieśni mówi o znaczeniu poezji ludowej, która przekazuje pamięć o przeszłości, łącząc pokolenia i zapewniając trwanie narodu.
- „Pan Tadeusz” Adama Mickiewicza – w całości jest dziełem zrodzonym z pamięci o przeszłości, opisującym krainę – przestrzeń, ludzi, przyrodę, miejsca i obyczaje, istniejące tylko w pamięci stęsknionych emigrantów, zebrane przez poetę i ożywione jego piórem. Mówią o tym Inwokacja i Epilog. Niezależnie od tego – pamięć przeszłości w „Panu Tadeuszu” ma ogromne znaczenie, dzięki niej w opisywanym świecie zachowane są ład i harmonia: bohaterowie sięgają do przeszłości, opowiadają o dawnych postaciach, zwyczajach i wydarzeniach, wprowadzają przestrzeń tradycji, która uświęca istniejący stan rzeczy.
- „Gloria victis” Elizy Orzeszkowej; opis powstańczej mogiły bezimiennych bohaterów, którzy ze swego życia złożyli ofiarę na ołtarzu ojczyzny i o których nikt już nie pamięta – oplakują ich drzewa, ludzie zapomnieli... Wiatr chce ponieść w świat historię bohaterów. Autorka oddaje atmosferę ogólnego załamania i zniechęcenia w społeczeństwie polskim po klęsce powstania styczniowego.
- „Lalka” Bolesława Prusa zawiera liczne wątki wspomnieniowe. Najsilniej są one związane z postacią Ignacego Rzeckiego, który pamięta swoje dzieciństwo, kult Napoleona wyniesiony z domu rodzinnego, terminowanie w sklepie Mincla, a potem udział w kampanii węgierskiej... Przeszłość ukształtowała jego tożsamość i system wartości: jako romantyka walczącego o wolność waszą i naszą, patrioty, mieszkańca Warszawy związanego ze swym miastem, kupca o nieskazitelnej uczciwości.
- „Wesele” Stanisława Wyspiańskiego. Pamięć o krwawej przeszłości zakłóca sielankowy obraz polskiej wsi artystom, którzy chcieliby widzieć tę wieś przez pryzmat chłopomanii. Pan Młody i Gospodarz, rozmawiając o przeszłości, wspominają rabację galicyjską i deklarują: „Myśmy wszystko zapomnieli” – ale nie jest to prawda. O krwawych zapustach pamięta również Dziad, a więc pamięć bratobójczej wojny nie zaginęła też wśród ludu. Mimo małżeństw inteligentko-chłopskich, odwiedzin, spotkań zadawnione urazy i lęki, tkwiące w pamięci krzywdy uniemożliwiają prawdziwe zjednoczenie stanów społecznych i przystąpienie do powstania narodowego.
- „Przedwiośnie” Stefana Żeromskiego; Seweryn Baryka kultywuje pamięć o polskich korzeniach i patriotycznych tradycjach swojej rodziny – symbolem jest broszura o zasługach Baryków, którą przechowuje jako cenny skarb. Przekazuje tę pamięć i przywiązanie do ojczyzny przodków Cezaremu, który buduje swą tożsamość, zderzając zaangażowanie w idee rewolucji z marzeniem o idealnej Polsce szklanych domów.